

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Bridging Mobilities: ICTs appropriation by Cameroonians in South Africa and The Netherlands

Nyamnjoh, H.M.

Citation

Nyamnjoh, H. M. (2013, November 28). *Bridging Mobilities: ICTs appropriation by Cameroonians in South Africa and The Netherlands*. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/22525>

Version: Corrected Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/22525>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/22525> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Henrietta Mambo Nyamnjoh

Title: Bridging mobilities : ICTs appropriation by Cameroonians in South Africa and the Netherlands

Issue Date: 2013-11-28

Samenvatting (Dutch summary)

Deze studie is onderdeel van het grotere onderzoeksproject 'Mobile Africa Revisited'. Dit project onderzoekt hoe het zich toe-eigenen van informatie- en communicatietechnologieën (ICT) gebeurt en hoe mobiele migrantengemeenschappen vorm geven aan en gevormd worden door deze technologieën. De studie is ook een case-study van de mobiele gemeenschappen van Anglophone Kameroenen.

Voorafgaand aan de introductie van vaste telefoons, telex-en faxtoestellen waren inheemse vormen van communicatie het enige medium voor communicatie. Ondertussen is hedendaagse wereld gekaapt door ICT en kaapt de wereld op zijn beurt weer de ICT wat voor een lawine aan informatie zorgde, die de vorm een netwerksamenleving aannam. Deze netwerksamenleving is onder andere ontstaan als gevolg van de enorme vooruitgang in de ICT en de betere vooruitzichten op sociaal gebied en op toegang tot levensvoorzieningen die werden voorspeld in eerdere studies. Informatie en kennis zijn de kernvoorwaarden die de mobiliteit in de netwerksamenleving aansturen. Gedurende dit proces blijken families en andere verafgelegen migrantengemeenschappen samengebracht te worden met behulp van ICT, waardoor virtuele en sociale ruimtes zijn ontstaan die transnationale migratie en mobiliteit voor velen tot een werkelijkheid hebben gemaakt. Deze nieuwe transnationalistische levenswijze tart de eeuwenoude traditie in de migratielanden, die gewend waren de prioriteit te geven aan assimilatie in plaats van het hedendaagse dualistische patroon waarbij het gastland en het thuisland één arena vormen.

Ik betoog dat hoewel ICT blijvend de mobiliteit verbeteren voor zowel mensen die emigreren als voor degenen die dat niet doen, ze onlosmakelijk verbonden zijn met het opzetten van nieuwe netwerken en het herdefiniëren van de reeds bestaande. In tegenstelling tot de voorspellingen uit eerdere studies die zich bezighielden met verandering en transformatie van samenlevingen die een grote sprong in ICT maakten, poneer ik dat ICT er juist voor heeft gezorgd dat de reeds bestaande werking van de samenleving werd gestimuleerd. We moeten dit proces dus niet zien als een fundamentele breuk tussen migranten en thuisblijvers, maar eerder als een manier om de reeds aanwezige mobiliteit te vergroten terwijl ze tegelijkertijd kunnen blijven vasthouden aan hun "thuis" en culturele praktijken.

Dit boek bestaat uit tien hoofdstukken. De historische, theoretische en conceptuele kaders in het eerste hoofdstuk laten zien dat migratie en mobiliteit zo oud zijn als de geschiedenis van een bepaalde samenleving. Hoofdstuk 2 introduceert het werkveld en legt het proces van data verzamelen (methodologie) en analyse

bloot. De studie is een verzameling van gesprekken, mijn observaties en interacties in de verschillende gebieden, evenals uitgebreide interviews en het gebruik van andere etnografische technieken. Mijn onderzoek heeft een multi-site aanpak en concentreert zich op migranten uit de Pinyin- en Mankongebieden van de Bamenda *Grassfields* in Kameroen, waarbij ik hen volg naar hun nieuwe “thuis” in Kaapstad, Zuid-Afrika en Den Haag en Amsterdam in Nederland. Het werken met mobiele gemeenschappen in deze drie loci, waar de activiteiten in constante beweging zijn, vereiste meer dan het intensieve Malinowskian model, d.w.z. dat ik een flexibeler model nodig had dan de traditionele etnografische methodes. Een multi-site aanpak bood de gelegenheid om de dynamiek van deze mobiele gemeenschappen in beweging te bevatten. Dit betekent dat de communicatietechnologie *an sich* een integraal onderzoeksinstrument werd voor zowel het omgaan met de verschillende gebieden, het begrijpen van de mobiele gemeenschap – een begrip wat zich per definitie moeilijk laat vatten, alsook het opsporen van informanten en het simpelweg verbonden blijven om de relatie tussen de onderzoeker en de onderzochte te verbeteren. Door het combineren van internet-gemedieerde technologie, sociale media en telefonie, kon ik beter de kern van de mobiliteit bij deze migranten begrijpen en waarderen. Het stelde me daarnaast in staat het ingewikkelde web van connecties die ze bouwen te ontrafelen. Door middel van deze constante communicatie was ik tijdens mijn fysieke afwezigheid in het veld toch op een Janus-achtige manier virtueel aanwezig. Het kader van mijn analyse wordt gevormd door de concepten van mobiliteit, netwerk, maatschappij en technologie, habitus en belonging.

Hoofdstukken 3, 4 en 5 vormen de kern van het onderzoek en bieden een beter inzicht in de theoretische concepten van mobiliteit, ICT en netwerk. Hoofdstukken 6, 7, 8 en 9 geven de analyse van alle data weer. Het laatste hoofdstuk, hoofdstuk 10, biedt de samenvatting van de studie en mijn conclusies.

Hoofdstuk 3 heeft als doel het introduceren van enkele knelpunten binnen het kader van mobiliteits- en migratie-analyse. Hierbij maak ik gebruik van een historische benadering en bekijk deze vervolgens vanuit het perspectief van mobiliteit en migratie en de manier waarop ze door middel van communicatietechnologieën elkaar versterken, door het creëren van een nieuwe mobiele cultuur van virtuele aanwezigheid en co-aanwezigheid. Mobiliteit en migratie zijn dynamische sociale processen die, in het kielzog van de globalisering, een verandering in hun karakter en aard hebben ondergaan. Veranderingen die onlosmakelijk verbonden zijn met de ontwikkelingen van ICT en de toename in weg- en luchtverkeer. Hoewel de veranderingen in migratie en mobiliteit van fenomenale aard zijn, zijn ze ook geïnformeerd door migratiepatronen uit het verleden, *bush trade* en het trekken naar de plantages in het zuidwestelijke kustgebied van Kameroen. Deze steeds mobieler wordende samenleving heeft een voorkeur voor het leiden

van een dubbelleven, met een basis in zowel het land van herkomst als in het gastland. De komst van nieuwe technologieën heeft de kansen op zo'n dualistische levensstijl drastisch vergoot. Mobiliteit is niet langer slechts beperkt tot stromen van personen en goederen. Hun intrinsieke culturele mobiliteit stelt deze migranten in staat hun cultuur mee te laten migreren en/of zelfs die van het gastland, evenals die van andere allochtone gemeenschappen, te assimileren.

Hoofdstuk 4 tracht een antwoord te formuleren op de vraag hoe en in welke mate de ontwikkelingen in ICT invloed uitoefenen op sociale relaties. Om de relatie tussen mobiliteit en ICT beter te begrijpen leg ik de focus op technologieën, waarbij ik een historische kanttekening maak over hoe Kameroen in een korte tijd het stadium van de moeilijke bereikbaarheid is ontgroeid tot de hedendaagse brede beschikbaarheid van ICT. Ook de betere levering van basisvoorzieningen, zoals elektriciteit, heeft het proces van connectiviteit drastisch vooruitgeholpen. Zo duurt het geen dagen meer voor mobiele telefoons worden opgeladen, waardoor de bereikbaarheid en connectiviteit tussen het thuis- en gastland quasi constant is. Ondanks deze verzachtende omstandigheden valt het transformerende effect van ICT op de samenleving in het algemeen en de Pinyin- en Mankongemeenschappen in het bijzonder niet te ontkennen. Door hun interactie met ICT kunnen deze gemeenschappen makkelijk verbindingen op afstand, met complexe terugkerende patronen van aanwezigheid en afwezigheid, onderhouden.

Hoofdstuk 5 behandelt de *multi-stranded* netwerken en hoe migranten navigeren in dit soort netwerken. Ook de opkomst van netwerksamenlevingen zoals PIFAM (Pinyin Family Meetings), MACUDA (Mankon Cultural and Development Association) en alle andere verenigingen die zijn ontstaan uit Kameroense solidariteit komen aan bod. Ze liggen namelijk aan de grondslag van de mobiele cultuur en tonen aan dat deze netwerken een belangrijke factor spelen in zowel de verhoudingen binnen deze sociale structuur als in de vorming van een sneeuwbal netwerk. Naast de reeds bestaande etnische enclaves en sociale, relationele netwerken, is er een tendens om nieuwe netwerken te smeden en reeds bestaande te consolideren. Eén van deze nieuwe netwerken, van fundamenteel belang voor de mobiele gemeenschappen in Kaapstad, is er een van zwakke verbindingen en bestaat enerzijds uit een juridisch netwerk van advocaten die opgepakte migranten bevrijden uit politie cellen, contractuele co-habitatie (levenspartnerschappen) en andere juridische documenten regelen waardoor migranten in het gastland kunnen blijven, en anderzijds uit een netwerk van migratiesyndicaten die migratie in stand houden. Vooruitgang in nieuwe technologieën herdefiniëren de manier waarop migranten zich met elkaar, familie en vrienden verbinden, maar ook hoe netwerken ontstaan en onderhouden worden. Netwerken met zwakke verbindingen zijn niet permanent en worden voortdurend opnieuw gedefinieerd en verschoven zodra ze niet blijken te voldoen aan de verwachtingen.

gen. Het is echter belangrijk om op te merken dat zwakke verbindingen makkelijker aan te gaan zijn dan sterke verbindingen. Ze versnellen migratie- en vluchtelingenprocessen omdat ze afhankelijk zijn van het nemen van snelle (gespecialiseerde) beslissingen die bij een sterke verbinding veel langer zou hebben geduurd om tot stand te komen.

De vier daarop volgende hoofdstukken (6, 7, 8 en 9) synchroniseren het ‘er zijn’ en het ‘hier zijn’ en legt gelijktijdig het schrijfproces en mijn *‘ethnographic skills into textual analysis in order to persuade you [the readers] of the authenticity of the accounts’* bloot. De hoofdstukken 6 en 7 gaan dieper in op de keuzes die migranten maken om op verschillende niveaus verbindingen aan te gaan binnen hun groeperingen. Hoofdstuk 6 richt zich op de economische activiteiten van migranten. Het toont aan hoe ze met de snelle ontwikkeling van informatietechnologie in staat zijn om op een alternatieve manier zaken te doen om hun kansen te vergroten, wat tot zowel verbeterde en in sommige gevallen verminderde mobiliteit leidt en hoe hierin de mobiele telefoon het mobiliteitsaspect vertegenwoordigt. Het belicht het voortdurend overtreden van wetten en het bewegen in grijze gebieden bij de uitoefening van hun zakelijke activiteiten. Ten opzichte van de economische activiteiten van hun ouders in het verleden, hebben ICT de communicatie en het uitwisselen van kennis vergemakkelijkt wat zorgt voor snellere zakelijke transacties met lagere kosten. Dit hoofdstuk toont migranten als een groep met een grote zelfbeschikking die op een gewiekste manier de juridische autoriteiten weet te omzeilen om zo hun zakelijke activiteiten te bevorderen. Eveneens toont het de complexiteit van agency en de doelbewuste vastberadenheid die nodig zijn om hierin te slagen. Migrantengroepen spelen hierin een sluw kat-en-muis spel met wetshand-havingsinstanties. Dit niettegenstaande vertellen deze verhalen ook over ‘het leven als een strijd’. In mijn betoog laat ik verder zien dat de betrokkenheid van Pinyin- en Mankon-migrantengroepen in de informele sector in Cape Town voor een groot deel is geïnformeerd door historische factoren. De manier waarop Pinyinmigrantengroepen zaken doen in Kaapstad lijkt grotendeels te worden bepaald door de vaardigheden die zijn overgedragen en geïnternaliseerd uit hun lange handelsgeschiedenis. Versterkt door de snelheid en efficiëntie van nieuwe communicatietechnologieën en niet langer gebonden aan de conservatieve manier van handel drijven, zijn de huidige migrantengroepen in staat om hun zaken efficiënter te organiseren, hun focus gericht op mobiliteit ook al verzetten ze geen voet. In Nederland vinden we echter een totaal andere situatie door het strenge beleid wat geldt bij het opzetten van een bedrijf, wat het werken in de informele sector zo goed als onmogelijk maakt. Mensen met een diploma neigen daarom werk te zoeken in de formele sector.

Hoofdstuk 7 diept de werking van de PIFAM en MACUDA uit, waarbij een bijzondere nadruk wordt gelegd op hoe ze hun ROSCAs (*Rotating Savings and*

Credit Associations) beheren. Vandaag de dag vormen deze de kern van de verenigingen, niet zozeer uit angst voor hekserij zoals vroeger het geval was maar eerder voor het prestige wat het de betrokkenen verschaft. Bij deze nieuwe migrantengroepen wordt deelname aan dorpsontwikkeling beschouwd als 'nobel' en daarom beloond met cultureel kapitaal en respect van peers en de gemeenschap 'thuis'. Verenigingen vervullen een belangrijkste rol in de maatschappelijke structuur en streven ernaar om sociale cohesie te creëren tussen de leden in de migrantengemeenschappen onderling, evenals tussen de migranten en de gemeenschappen in het thuisland. Het sociale en culturele karakter van de vereniging bootst die van de belangrijkste verenigingen en de activiteiten die onderdeel uitmaken van het sociale leven thuis na; dit zijn met name sport, culturele activiteiten, *njangis* en groepsbezoeken. Dergelijke momenten van culturele representatie stelt migranten in staat om een thuis-weg-van-huis te creëren, wat zowel hun Pinyin- en Mankon-identiteit evenals hun band met het thuisfront opnieuw aanwakkert. In dit opzicht dien het bouwen van structuren binnen deze verenigingen geplaatst te worden in het kader van agency, omdat 'structuur zowel het middel als het doel van de actie is'. Dergelijke structuren definiëren belonging, identiteit en uitsluiting en maken het ondernemen van actie mogelijk.

Hoofdstuk 8 onderzoekt aan welke transculturele activiteiten de migrantengemeenschappen deelnemen en welke rituelen ze verkiezen uit te voeren in het gastland. Dit zijn in wezen levenscrisis-rituelen, waarbij rituelen rondom de dood de meest prominente plaats innemen. Ook de manier waarop ICT hebben bijgedragen aan een aangepaste uitvoering van deze rituelen wordt besproken. Sommige rituelen zijn door toedoen van de mobiliteit vloeibaar en dynamisch geworden, maar het uitvoeren ervan geeft de mobiele gemeenschappen een houvast en versterkt hun gevoel van identiteit en *belonging*, wat hun wel vervreemd van het gastland. Dit hoofdstuk legt zich toe op hoe deze mobiele gemeenschappen, ver weg van huis, deze rituele praktijken en ceremonies gelijktijdig uitvoeren en in ere houden in zowel het thuis- als het gastland. Het laat de dynamische aard van de rituelen zien en hoe mobiliteit en nieuwe communicatietechnologieën hebben geleid tot een hervorming ervan, zodat de migranten er blijvend deel van kunnen uitmaken. Ook al maken veel migranten de bewuste keuze om te emigreren, het blijft een moeilijk vol te houden beslissing. Vooral omdat via het behouden van de aan hun nieuwe plaats aangepaste rituelen en ceremonies het thuisland nooit ver weg is, maar ook omdat deze rituelen een vorm van sociale controle zijn en ze paradoxaal genoeg als bevrijdend worden ervaren. Het uitvoeren van rituelen en ceremonies zijn periodes van intense communicatie tussen de migrantengroepen en het thuisland. ICT zijn uitgegroeid tot een nieuwe vorm van autopsie voor migranten om te beoordelen of en ervoor te zorgen dat de begrafenis en rituelen naar behoren zijn uitgevoerd. De dag van vandaag staat het uitvoe-

ren van autopsies in schrill contrast met die van het verleden en de ICT, met name foto's en DVD's, zijn de nieuwe instrumenten die gebruikt worden door migranten en hun families in het thuisland om er zich van te verzekeren dat de rituelen goed uitgevoerd worden.

Het voorlaatste hoofdstuk (hoofdstuk 9) van het proefschrift beschrijft hoe de individuele Kameroenese migranten in Zuid-Afrika en Nederland actief betrokken zijn in het helpen voorzien van het levensonderhoud van de familieleden in het thuisland. Het geeft een overzicht van de talloze transculturele praktijken die migranten voor hun respectievelijke families in het thuisland opzetten, alsook de manier hoe deze families daarop reageren en gelijkaardige transculturele processen in gang zetten. Deze interactie vindt zijn oorsprong in het van kinds af aan inprenten dat het verzorgen van familie en ouders een morele plicht is. Ik probeer ook te kijken naar individuele migranten en hoe zij zich verbinden (of juist distantiëren) van hun familie. Dit illustreert de uitdagingen van de tussen-wal-enschippers en hoe zij omgaan met de emoties die hun verblijf in het gastland oproept en hun reacties daarop. Daarnaast laat dit hoofdstuk ook zien hoe de interacties van de migranten worden gekenmerkt door sociale relaties en hoe dit kan leiden tot 'memorabele en zinvolle aspecten in hun leven'. In dit opzicht beschouw ik migratie als een voortdurende emotionele reis voor zowel de migranten als de 'achterblijvers' en als een uitdaging om de pijn die dat met zich meebrengt te verzachten. Terwijl de meeste studies van transnationalisme zich meer hebben gericht op de transnationale banden met het land van herkomst dan op de transculturele, tracht dit hoofdstuk de invloed van de transculturele te erkennen, en neemt daarbij beide perspectieven in overweging.

Grensoverschrijdende en transculturele relaties groeien als gevolg van het in het reine proberen te komen van de migranten met hun emoties en het trauma van de scheiding en afwezigheid van 'dat wat ze kennen'. Dit hoofdstuk gaat voorbij de debatten over transnationalisme en richt zich op het begrijpen van emoties en gevoel van *belonging*. Eerder dan het alweer overwegen van de gemeenschap, leg ik de nadruk op de verbindingen die individuele migranten met de familie aangaan in een poging om de emotionele uitdagingen en de daaraan vasthangende aspecten van hekserij te begrijpen. Emoties vormen een integraal onderdeel van de transnationale/transculturele habitus. Als deze geleid worden door sociale relaties, dan worden emoties daardoor gereguleerd en zijn ze een reactie op die sociale relaties. Het creëren van een thuis-weg-van-huis houdt in dat migranten de neiging hebben tot het ontwikkelen van een 'Janus-achtige' blik op transnationale migratie. Net als de god Janus creëren migranten een dubbele visie wat hen in staat stelt, ongeacht waar ze zich bevinden, hun grenzen te overschrijden. Vanuit dit uitgangspunt, kunnen we vaststellen dat terwijl trans-culturalisme een belangrijke rol heeft gespeeld in het verbinden van de thuis- en gastlanden, we

toch moeten waken tegen het zomaar uitroepen van ICT als een panacee voor een succesvolle dualistische levensstijl. Hoezeer dit op het eerste gezicht ook waar blijkt te zijn. De nieuwe communicatietechnologieën verlenen zich uitmuntend tot het maken van verbindingen, maar kunnen net zo makkelijk ingezet worden voor het ontwijken van de constante vraag van de familie. Migrantengedragingen kunnen nu inkomende gesprekken screenen en beslissen als ze opnemen of niet of als ze überhaupt bereikbaar zijn.

Deze studie had als doel de toe-eigening van versnelde mobiliteit en ICT te begrijpen binnen de mobiele Pinyin- en Mankon-gemeenschappen. In een poging om te laten zien hoe deze gemeenschappen functioneren, conceptualiseer ik allereerst mobiliteit in hoofdstuk 3, ICT in hoofdstuk 4 en netwerken in hoofdstuk 5, omdat deze concepten aan de basis van de sociale structuur in elke samenleving liggen, ook die van mobiele samenlevingen. In het laatste hoofdstuk beargumenteer ik dat, in tegenstelling tot de verwachte desintegratie van de samenleving, een breuk in relaties en/of een dramatische verandering in de samenleving als gevolg van ontwikkelingen in ICT en mobiliteit, we eerder een aanvulling zien in sociale, relationele interactie en dat het gebruik van mobiele telefoons juist een mogelijkheid biedt om blijvend deel te nemen aan culturele praktijken die hun Pinyin en Mankon-zijn bevestigen.

Men mag niet vergeten dat desintegratie en vervreemding een onderdeel vormen van de nuances van technologieën die verwant zijn aan sociale relaties en dat deze nuances dynamisch van aard zijn. ICT fungeren als een verbindende factor, vooral nu het netwerken tussen families is toegenomen als gevolg van de verbeteringen en veranderingen in communicatietechnologieën. Pinyin- en Mankon-migranten zijn hierdoor zowel aanwezig in het verleden als in het heden. Ze worden geboren in een gemeenschap met een gevoel van thuis, morele ethos en culturele trots, maar leven in een context van versnelde ICT en mobiliteit die de manier waarop mensen hun leven lijden snel transformeert. Hoewel het niet te ontkennen valt dat deze technologieën en mobiliteiten hebben geleid tot een betere levensstandaard binnen deze gemeenschappen, blijf ik erbij dat ze niet hebben geleid tot een verandering in de genegenheid die ze voor hun culturele waarden en praktijken voelen. In plaats daarvan hebben ICT er juist voor gezorgd dat ze hun gevoel van verbondenheid en hun ijver om transculturele migrantengedragingen te zijn, konden vergroten. Met andere woorden hebben de mobiele gemeenschappen zich deze technologieën toegeëigend om de afstanden die hen scheiden van hun familieleden te overbruggen en trouw te kunnen blijven deelnemen aan hun culturele praktijken. Door deel te nemen aan de verschillende activiteiten die hen een gevoel van familie en 'erbij horen' geven, brengt dit thuis juist dichterbij.

Wat betreft enige aanbevelingen op het beleid, stel ik voor dat migranten beschouwd worden als mensen die zich blijvend willen verbinden met zowel hun culturele wortels als de ruimtes die ze voor zichzelf hebben gecreëerd, en waar verschil eerder gewaardeerd dan genegeerd moet worden. Op deze manier kan culturele mobiliteit gewaardeerd worden zodat ‘enhanced cultural mobility would foster new cosmopolitanism, an unregulated free trade in expression and feelings, and an epoch of global respect’. Het is pas wanneer we in staat zijn om identiteit als mobiel, in een vaak onstabiele relatie van ‘anders zijn’, te beschouwen dat we de volledige dimensie van mobiliteit kunnen begrijpen.

Uit deze studie is gebleken dat het migratiebeleid in de gastlanden zou kunnen worden gezien als ‘falend beleid’ of als ‘securisatie’. De uit het beleid voortvloeiende maatregelen belichamen mijn inziens het falen om migratie als een dynamisch sociaal proces te zien. De essentie van het hedendaagse wereldbeleid vis-à-vis migratie wijst op de complexiteit van het onderwerp en de moeilijkheid van het vinden van een alomvattend beleid, omdat natiestaten nog steeds geen compleet zicht hebben over wat transnationalisme; waarin soevereine nationale staten worden doorkruist en ondermijnd door transnationale actoren met verschillende oriëntatieperspectieven, identiteiten en netwerken; precies inhoudt. Verder onderschatten staten en beleidsmakers de agency van migranten in het omzeilen van grensbeleid en staatswetgeving en toont het de tekortkomingen van het beleid met betrekking tot mobiliteit. In dit opzicht is het aan te raden voor beleidsmakers om oog te hebben voor en rekening te houden met de strategieën die zowel de emigratielanden als de migranten zelf gebruiken om de migratiestromen te beheren zodat een aangepast beleid de nationale belangen kan dienen. Zij moeten ernaar streven een ‘win-win-win’ oplossing te vinden.

Met betrekking tot aanbevelingen voor toekomstig onderzoek stel ik voor om een gecoördineerde en longitudinale studie van migratiesyndicaten te ondernemen, om meer inzicht krijgen in de continue stroom van migranten, de rol van de zwakke en sterke verbindingen in het proces, alsook hoe de toe-eigening van ICT het migratieproces verbetert dan wel beperkt.